

Kép forrása: Pixabay, Naviti

TEJET ADÓ ÁLLATFAJOK V.

LÓ

Dr. Kenéz Árpád
Állattenyésztési
Teljesítményvizsgáló Kft.

A tejet adó kérődzők és álkérődzők után egy újabb állatcsoport felé vesszük utunkat. A lófélék között szintén többeshasznú fajokat és hibrideket találunk. Sok kultúrában hátas, igás, málhás vagy éppen sportállatként tekintenek rájuk, bőrüket, csontjukat, pataszarujukat is sokrétűen hasznosítják, ám több népcsoport húsfajtákat is tenyészt, és embernek szánt tejükért is fejik őket. A következő cikkben ez utóbbi tulajdonságuk miatt vesszük górcső alá a lovakat.

A lovak ősei 75 millió évvel ezelőtt még talpon járó, páratlan öt lábujjal rendelkező, kistermetű (35 cm marmagasság), rókaszzerű testalkatú lombevő fogazatú állatok voltak (Phanacodus). Ebből fejlődtek ki később Európában és Amerikában a Hyracotherium és az Eohippus. Az eurázsiai fejlődési ágak azonban idővel kihaltak és csak az amerikai fejlődési ágak játszottak szerepet a mai ló kialakulásában (Mesohippus, Miohippus, majd abból a Merychippus). A korábbi öt, majd három lábujjból az évmilliók során kialakult az egy, középső lábujjon való járás, a többi lábujj elcsökevényesedett, az ujjakat védő szaruképződmény pedig patává alakult, a marmagasság nőtt, a nyak megnyúlt, a lombevésből áttértek a fűevésre (a Pliohippus volt az első, amelynek már mind a négy lábán egy-egy pata volt). A ma is élő Equus nemzetség mintegy 1 millió évvel ezelőtt jelent meg Észak-

Amerikában, ám innen és Dél-Amerika területéről is idővel kihaltak, de ezt megelőzően a tevékhez hasonlóan egy kis csoportjuk átjutott Ázsiába, ahol nyugodtan élhettek és fejlődhettek tovább. A kutatás álláspontja szerint a Przewalski ló az egyetlen vadló faj, amelyet nem házasítottak, az összes többi vadon élő ló igazából visszavadult házilónak tekinthető. Egyes nézetek szerint a vadló és a háziló egyazon faj két különböző alfajai.

Kép forrása: Pixabay, Erdenbayar

A ló házasítása kb. i.e. 4000 éve történt főként a mai Dél-Oroszország és Nyugat-Kazahsztán, Kelet-Ukrajna területén a Fekete- és a Kaszpi-tengerektől közvetlen északra eső területeken, és jelentősen elősegítette az emberek élelemhez jutását és hátas vagy málhahordó tulajdonságai miatt a távolabbi

területekre való (gyorsabb) eljutást is. Így az élelem- és területszerzés is nagy mértékben leegyszerűsödött. A ló házasításában és elterjesztésében az ázsiai lovasnomád népek nagyon nagy szerepet játszottak. A lovak harcászati betöltött szerepe is igen hamar megnőtt és egészen jellegzetes módok alakultak ki világszerte a történelmi korszakok során (könnyű lovas harcmódor íjakkal, lándzsákkal, nehéz lovasság felvértezett lovakkal, lovagokkal stb.).

Az állattartáshoz a világ különböző tájain a pásztorok is igen gyakran lóra szállnak (csikósok, gaúchok, vaquerok, cowboyok, mongol lovaspásztorok stb.).

A ló tehát páratlan ujjú patás. Az Equus nemzetségnek további hét faja létezik, amelyek elsősorban származék (a zebra is ide tartozik). Távoli rokonai az orrszarvúk és a tapírok. A hímek csődörnek (ménnek), a nőivarú egyedek kancának, az utódokat csikónak nevezzük. Fogazata egyértelműen növényevőre jellemző, gyomra együregű. Az emésztés sok kisméretű adag elfogyasztásához idomult. Testméretéhez képest gyomra kicsi. Mintegy 350 fokos látószöggel rendelkezik, de térlátása rossz, szaglása és hallása viszont kiváló. Bőrét tudja mozgatni, patáin keresztül a talaj tulajdonságait is érzékeli. Testfelépítése gyors és változatos mozgást tesz lehetővé (lásd jármódok). Vágtában el tudja érni akár a 70 km/órás sebességet is. Magasra és távolra is képes ugrani. Úszni is tud. Testalkata, testmérete, megjelenése, a szőrzet színe és jegyei változatos, fajtától is függ.

Vemhességi idő kb. 320-355 nap, rendszerint egy csikó születik, de ritkán az ikerellés is előfordulhat.

A nagylovak 20-30 évig, a pónik akár 50-60 évig is élhetnek.

A lovak prédaállatok, ménesekben érzik jól magukat, ahol az egyedek között hierarchia uralkodik. A testbeszédük jellegzetes. A fül-, farok- és fejtartás árulkodó lehet.

Méret tekintetében megkülönböztetünk nagylovakat, kislovakat, pónikat, törpellovakat.

Léteznek/léteztek málhás, vontatásra szánt igás vagy nehézígás lovak (kocsiló, erdészeti közelítő, hajóvontató, sörgyári, sínen közlekedő szerelvényeket húzó), háttas (katonai, sport, vadászat, pásztorkodás) és terápiás lovak, de a hízóló és a tejért tartott fajták is előfordulnak. A sportlovakon belül kocsiló és háttasló kategóriák is lehetnek. Hosszasan lehetne elemezni, hogy mely lófajták milyen céllal alakultak ki, és mely

országok milyen fajták vonatkozásában érték el világszínvonalat akár a sport, akár egyéb felhasználás tekintetében. Ez jelen esetben azonban nem cél. Annál is inkább arra teszek kísérletet, hogy átnézzük a lótej fogyasztásának szokásait a történelmi idők során (elsősorban Marton Szabolcs munkáját alapul véve).

A lótej fogyasztását a szkíták vonatkozásában is már feljegyezte Hérodotosz, sőt a lovak fejését is leírja (csontcsövön át levegőt fújnak az állatok hüvelyébe a tejleadás serkentésére, míg a másik illető folyamatosan fejte a kancát). Ugyanakkor más utazók és kutatók (Vergilius, Ovidius) nem erősítik meg a szkíták esetében az erjesztett kancatej avagy kumis fogyasztását. Feltételezhető, hogy az ókori nagyobb, már fejlett és letelepedett kultúrák is készítették a kumiszt, csak ezeken a főként mediterrán területeken a gyenge alkoholfokú kumiszt leváltotta a bor és a sör. A kumiszt később lepárolták, hogy belőle pálinkát állítsanak elő.

A hunokról sem bizonyítható egyértelműen, hogy készítették volna kumiszt, feltételezhetően méhsört és árpasört fogyasztottak elsősorban. Az avarokról azonban már vannak leírások, de csak ázsiai vonatkozásban. Itt házassági szertartások vonatkozásában említik a lótej ivását. A Kárpát-medencébe való érkezésüket követően csak a borfogyasztásukról szólnak a híradások.

Kép forrása: Pixabay, Kanenori

A magyar őstörténettel és hagyományokkal összefüggésben is gyakran találkozni a kumisszal, mint ősi, kancatejből készült erjesztett, kis alkoholtartalmú itallal, habár erre bizonyítékokat nem találni a Kárpát-medencébe érkező honfoglaló magyarságnál, csak a Magna Hungaria-ban maradtak kapcsán. Illetve VI. Bölcs Leó Taktika című írásában megemlíti, hogy a türköket (magyarokat?) nagy csapat ló, mén és kanca követi. Ezek nem csak húst, hanem tejet is biztosítottak számukra. Tehát a lótej fogyasztása valamilyen

módon mégis csak tetten érhető a török (magyarok) kapcsán a honfoglalás korában. Még akkor is, ha Bölcs Leó nagyrészt Maurikosz császár 6. századi munkáját vette alapul, ám számos ponton kiegészítette azt feltételezhetően saját megfigyelései alapján.

Marton Szabolcs elmélete az, hogy a nomádok egészen addig fogyasztanak és készítenek kumiszt, amíg nyugatra vándorolva le nem telepednek, és az egyre kedvezőbb körülmények (tudás, kereskedelem, éghajlat, növényismeret, növénytermesztés) lehetővé nem teszik számukra erősebb, illatosabb, ízletesebb alkoholos italok fogyasztását, mint a sör, a bor vagy a későbbiekben a pálinka.

Ugyanakkor a kunok vonatkozásában, habár kumiszt szintén nem találni, az édestej (sut) és a csípős tej (yugurt) fogyasztásáról találni leírást (itt azonban feltételezhetően tehéntejről van szó).

Kép forrása: Pixabay, hbieser

A mongolok vonatkozásában viszont már a 13. századtól van információnk a kancatejfogyasztásról (Carpini). Mivel ők továbbra is olyan helyen élnek, ahol más alkoholos ital előállításához a körülmények kevésbé alkalmasak, a mai napig is főként a mongol népcsoportnál maradt fent a kumisz készítése és fogyasztása. Ennek ellenére azért elég sok alkoholos italt tudtak készíteni és hozzájuk is juthattak a leigázott népeken keresztül, főként az előkelők.

Kiegészítés: Azonban ahogy azt korábbi cikkeimben is írtam, a kumisz nem csak kancatejből készülhet, hanem tehen-, juh-, kecske- és tevetejből is.

A lótejivás (nem erjesztett formában) nem csak az ázsiai eredetű nomád népeknél volt divatban. Feljegyzések szerint a germánok, gótok, frankok, szlávok, arabok vonatkozásában is találni feljegyzéseket, ám ezeknél a népeknél főként orvosságként, afrodiziákumként kell tekinteni erre az italféleségre. László Gyula és Andrásfalvy Bertalan feljegyzett

kumiszkészítési és -ivási szokásokat Magyarországon a 19-20. században (pl. Bogyiszló), ám ezeket nem tekinthetjük az ősi hagyományok fennmaradásának, főként azért, mert az adatok és előfordulások mennyisége elenyésző az akkoriban jellemző lóállományhoz képest. Ezek feltételezhetően egyedi, deviáns viselkedési szokások lehettek elsősorban vagy gyógykezelési céllal történtek. Egyesek a székely lófő kifejezést a lófejéből származtatják. A székelyek között ismert volt a lótej ivása.

Fontos még megemlíteni a lótej fogyasztásának egy új hullámát, ami elsősorban a 19. század végétől jelent meg Európa-szerte. A különböző keringési betegségek, cukorbetegség, tüdőbetegségek kezelésére kumisz-intézetek alakultak.

A lókancák tejét napjainkban tehát Mongólia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Oroszország, Kelet-Európa és néhány közép-európai ország területén hasznosítják és forgalmazzák. Egy bátor kazahsztáni bartender tehéntej helyett kancatejjel készíti a klasszikus koktélok.

A kancatej a mongolok szerint gyógyítja a tüdőt, a kancatej és tevetrágyából készített hamu keverékével a fül betegségei, de akár a reuma is gyógyíthatók. Szintén reumára használatos a lópatából készült hamu és só keveréke kumiszba téve, majd a problémás ízületekre kenése. Skorbut kezelésére pedig háziállat tüdeje és kancatej együttesen fogyasztva nyújt segítséget. A friss kumisz jó féreghajtásra, a lép megbetegedéseire, aranyérre vagy éppen a zsíros ételek utáni emésztési zavarok kezelésére. Antibakteriális hatású és daganatok kezelésére is alkalmas. Gyógyhatása miatt hazánkban is alkalmazták a lótejet.

Szagrális jelentőséggel is bír a kumisz. Mongol hagyományok kapcsán tett feljegyzések szerint a holdújévkor fogyasztott lótej agilisabbá, határozottabbá és bátrabbá teszi az illetőt a következő esztendőben. Halottak mellé is gyakran került kumisz. Még jogi szabályozásokban is találkozni a kumisszal. Pl. ha valaki nem ad kumiszt, egy juhot el kell venni tőle. Kosmetikumok elkészítéséhez is egyre gyakrabban keresett alapanyag a lótej.

A lókancák májusban ellenek és innentől számítva 2-4 hónapig fejik őket. Ebben az időszakban rendelkeznek akkora tejfelesleggel, hogy lehessen őket fejni. Az állatok naponta 1,5-2 liter tejet adnak. Olykor a főcstejből is készítenek kumiszt. A kancatej magas laktóztartalma

alkoholos és tejsavas erjedést is lehetővé tesz. A kész kumiszhoz egyéb ízesítőket is keverhetünk, mint pl. méz, cukor vagy mazsola.

Kép forrása: Wikipedia

A lótej kevesebb zsírt és fehérjét tartalmaz, mint a tehéntej, ugyanakkor beltartalmi összetételét tekintve sokkal közelebb áll az anyatejhez. Magas laktóz- és alacsony kazeintartalma is hasonlóvá teszi az emberi tejhez. Ez utóbbi pedig azt jelenti, hogy a humán táplálkozásban is fontos szerepet játszhat, hiszen albumin típusú tejről beszélünk relatív alacsony kazeintartalommal, így gyorsabban, könnyebben és problémamentesen emészthető az ember számára is. Ez egyben azt is jelenti, hogy a lótej kevésbé alkalmas sajtkészítésre. A lótej kalciumban és magnéziumban gazdagabb, mint a szarvasmarha-,

bivaly- vagy éppen anyatej, azonban a kiskérődzőktől és álkérődzőktől elmarad ilyen tekintetben. Kálium- és nátriumtartalma szintén több, mint a tehéntejé, de alacsonyabb, mint a kiskérődzőknél vagy a tevéfélék esetében. Az anyatejhez hasonló mértékben találhatók meg benne ezek az ásványi anyagok. Vas és cink vonatkozásában is nagy a hasonlóság az anyatejhez. Lényegesen többet tartalmaz a lótej ezekből, mint pl. a tehéntej. Összességében elmondható, hogy a lótej összetételét tekintve nagyon hasonlít az emberi tejhez, így több kísérletet is végeztek csecsemők és idősök táplálása kapcsán, de további kutatásokra van még szükség különösen az alacsony zsírtartalom és a vas vonatkozásában.

Modern kísérletek során tejport és sűrített tejet is elő tudtak állítani kancatejből, amelyeket a lótej fent részletezett kedvező tulajdonságai miatt elsősorban kisgyermek és idősök táplálásában használtak fel. A tejfehérje, azon belül is a savófehérje biológiai értéke különösen nagy szerepet játszik az olyan betegek táplálásában, mint a májcirózisban szenvedők, cukorbeteg, epe- vagy veseelégtelenséggel küszködők, de súlyos betegek esetében is használatosak az ilyen készítmények. Egyes manufaktúrák sajtot is készítenek kizárólag kancatejből.

Kép forrása: Pixabay, Erdenbayar

Kép forrása: Pixabay, Erdenbayar

Néhány tejet adó állatfaj tejének beltartalmi összehasonlítása

	Tejzsír	Tejfehérje	Tejcukor	Szárazanyag
Szarvasmarha	3.7	3.4	4.8	12.7
Kecske	4.1	3.3	4.5	14.1
Baktrián	5.39	3.5	5.1	14.23
Láma	4.7	4.23	5.93	15.61
Ló	1.6	2.7	6.1	11

Az itt található számok az irodalmakban szereplő adatok átlagaiból származnak (g/100 g).

